

جامعه در حرکت

مجموعه فیلم‌ها و نمایش‌های ایرانی

میانۀ دهه ۱۳۹۰

رؤیا ساسانی

نشان

۱۳۹۷

سرشناسه: سلیمی، رویا، ۱۳۶۳ - Salimi, Roya
عنوان و نام پدیدآور: جامعه در حرکت: نگاهی به فیلم‌ها و نمایش‌های ایرانی در میانه دهه ۱۳۹۰/رویا سلیمی.

مشخصات نشر: تهران: نشر آن‌سو، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۲۰۰ ص؛ ۵/۱۴ × ۵/۲۱ س.م.

شابک: 978-600-98321-9-4

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: نمایه

موضوع: سینما -- ایران -- نقد و تفسیر

موضوع: Motion pictures -- Iran -- Reviews

رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ س ۸۹ الف/۵/۱۹۹۳ PN

رده بندی دیویی: ۷۹۱/۴۳۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۵۵۵۳۲۳۱

جامعه در حرکت

سجاهی به فیلم و نمایش‌های ایرانی

در میانه دهه ۱۳۹۰

رویا سلیمی

کتاب‌آرایی: آتلیه سایه

چاپ اول: ۱۳۹۷ • شمارگان: ۴۰۰۰ نسخه

شابک: ۷۸-۶۰۰-۹۸۳۲۱-۹-۴

بها: ۴۰۰۰۰ تومان

© ۱۳۹۷ حق نشر محفوظ و مخصوص نشر آن‌سو است

بهره برداری و نقل قول بدون ذکر منبع به هر صورتی بدون اجازه ناشر ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

ansoo.pub@gmail.com

www.ansoo.pub

فهرست

- ۹ دمه: تئاتر، فیلم و بازنمایی تاریخ اجتماعی (مهدی کاموس)
- ۱۵ فیلم‌ها
- ۱۷ التزامات دینین گارسیا: «مغزهای کوچک زنگ زده»
- ۲۱ ضد غریزه اصلی: «دور از تجربه واقعیت!»: «عرق سرد»
- ۲۷ ما همه محصول شرایط هستیم: «در یخبندان»
- ۳۱ نمایش دیوانگی: «بارکد»
- ۳۵ عاشقانه‌ای رمانتیک با ژستی سیاسی: «عقدانی نیم‌تم»
- ۳۹ مزاحم وضع موجود: «دارکوب»
- ۴۳ ساده‌انگاری پیچیدگی‌های دنیای فیلمی چندمنظوره: «جاده قدیم»
- ۴۹ خشونت ساختگی، مطالبات حداقلی، جامعه انتزاعی: «ملی و باغ‌های نفته‌اش»
- ۵۵ عشقی که چهره‌اش پیدا نیست: «رگ خواب»
- ۵۹ بدبختی و رنج مفرط شخصیت مثبت: «ماجان»
- ۶۳ سکوت در بطن تاریکی: «خفه‌گی»
- ۶ تجربه‌گرایی در بستر مفهوم جادویی «نمی‌دانم»: «نگار»
- ۷ اقتباس، ارجاع و دیگر هیچ: «ایتالیا ایتالیا»
- ۷ شهروند قانونی، همسر قانونی! «شنل»
- ۸۱ تغییر سیاسی و خود تطبیقی: «خجالت نکش»
- ۸۵ جامعه به مثابه زندان! یا دکمه‌ای نیازمند کت؟: «آزادی به قید شرط»
- ۸۹ تصویری پیچیده از رازهای تصنیفی: «حریم شخصی»
- ۹۵ تنازع بقا و رهایی از جبر طبقاتی: «کارگر ساده نیازمندیم»

- ۹۹ پایانی خوش با حادثه‌ای وحشتناک! : «تابستان داغ»
- ۱۰۳ جان‌سختان دوست‌داشتنی، پیشروان معصوم: «جشن دلتنگی»
- ۱۰۷ **تئاترها**
- ۱۰۹ غایبان حاضر، حاضران ناظر: «کوکوی کیوتران حرم»
- ۱۱۳ مسائل و مضامین یک نمایش: «همسایه آقا»
- ۱۱۷ گزینش، مقایسه و تقدی بر قاعده رفتار دینی: «موسیو ابراهیم»
- ۱۲۱ از مصاحبه تا نمایشنامه، از خبر تا تراژدی: «از زیرزمین تا پشت بام»
- ۱۲۵ «دستر بک استان واقعی، فقط همین!»: «پرسه‌های موازی»
- ۱۲۹ جمع‌انداز بر فیلمی که تئاتر نشد: «آینه‌های روبرو»
- ۱۳۳ مرگ در «بازو» خواب زمستانی»
- ۱۳۷ پژوهش‌زدگی در عین سانس‌مانتالیسم: «آبی مایل به صورتی»
- ۱۴۱ جهان زدگی یا «دستی؟»: «زندگی»
- ۱۴۵ بازی بازآفرینی در میان تماشا و قضاوت: «زبان اصلی»
- ۱۴۹ سردار خفته، دکتر بی خواب و باقی قضا: «در»
- ۱۵۳ زندگی خصوصی آقای عاشق: «شرقی، سکین»
- ۱۵۷ مظلوم‌نمایی و اقلیت‌سازی در جهانی به ارماد خواب: «دانشجویی: «شنیدن»
- ۱۶۱ تحدید کل به تصویری قالبی: «بی تابستان»
- ۱۶۷ کاتارسیس ارسطویی، حلقه معقوده نمایش ایرانی: «نمایش خاکی بابا سلطنه»
- ۱۷۱ دیواری به بلندی سفاقت: «شوایک سرباز ساده‌دل»
- ۱۷۵ کوله‌باری از کلیشه‌های مرسوم، در سیاره‌ای که نیست: «من به زنی که منم سنوین؟»
- ۱۷۹ فمینیسم افراطی در اوج شعارزدگی: «اکسیژن»
- ۱۸۱ دغدغه اجتماعی با هجوی کاریکاتوری: «لامبورگینی»
- ۱۸۷ انضمامی چندپاره: «نوشتن در تاریکی»
- ۱۹۱ برزخ صلیح: «برای کلاه‌آهنی‌ها»
- بازی تاج و خاج بر میز تئاتر:
- ۱۹۷ نگاهی به مضمون مشترک در برخی نمایش‌های پاییزی ۹۶

مقدمه:

تئاتر، فیلم و بازنمایی تاریخ اجتماعی

۱. تئاتر شده‌ای است از هنرهای نمایشی که در آن به تبیین مسائل انسانی و جهان‌شمول در بیان احساسات پرداخته می‌شود و روایت غیرتکراری ماجراها در ارتباط احساس با مخاطبان است. اجراهای متفاوت و متوالی از نمایش‌ها در جای‌جای دنیا، انسانی را همین جهان‌شمولی مفاهیم بنیادین تئاتر در بروز احساسات هر جا است.

تبیین بن‌مایه‌های عشق، مرگ، حسادت، ایثار، مبارزه، ظلم‌ستیزی و غیره بر اساس شناخت فطرت و روان مشترک انسان‌ها در قالب احساسات گوناگون؛ رمز ماندگاری، سازگاری، اقتباس‌پذیری و از کارکردهای جهان‌شمول تئاتر است. چنین است که می‌بینیم آثار سوفسطایی، شکسپیر، مولیر تا چخوف و ایسن و حتی برشت و وودی آلن و الهام‌های پیای در کشورهای گوناگون اجرا و باز اجرا می‌شوند و این فرآیند ادامه دارد.

در نگاهی، انواع تئاتر به لحاظ اهداف به سه دسته سرگرمی، بازتاب‌دهنده مسائل جامعه و شکل‌دهنده تفکر یا جریان تقسیم می‌شوند. تئاتر باهدف سرگرمی، تئاتری است که بر اساس محتوای آن، کارکرد اصلی‌اش تفریح و سرگرمی می‌ست. تئاتر باهدف بازتاب‌دهندگی مسائل جامعه، کارکرد اصلی‌اش تبیین مسائل جامعه و تئاتر باهدف شکل‌دهندگی تفکر

یا جریان، تئاتری است که کارکرد اصلی اش تبلیغ تفکر یا جریانی فکری، حزبی یا مرامی است. اما فارغ از اهداف، ارتباط احساسی نمایش با تماشاگران مهم است که منجر به هدایت هیجان‌ها و تغییر نگرش‌ها و «مدیریت احساسات» می‌شود.

در جامعه‌ای ویژگی‌های معنوی دارد که عموماً در احساسات آن جامعه تجلی می‌یابد. طرز بروز احساس در هر جامعه‌ای متفاوت است از این‌رو، بروز احساس در فرهنگ بسیار مهم است. دین، هنر و ورزش سه خاستگاه پاسخگو به نیازهای معنوی در دنیای امروز محسوب می‌شوند. با توجه به بحران حلاله عنوان ت در جهان معاصر؛ عرصه رقابتی فرهنگی در جهان آینده در سه قلمرو دب، هنر و ورزش است. هر نظام و سیاست‌گذاری فرهنگی که بهتر به این نیازها پاسخ دهد، آینده را در اختیار دارد. در واقع، آینده در دو اهرم برنامه‌ریزی نظام فرهنگی و پذیرش و نظام پایش فرهنگ؛ در سه حوزه معنویت و عرفان عملی برخاسته از دین، کالاهای واسطه‌ای فرهنگی هنری، روحیه مشترک و جامعه‌پذیری نهفته در ورزش است.

تئاتر مجموعه‌ای از هنرهاست مانند آیینی، کارگردانی، بازیگری، طراحی صحنه، پیکرسازی، موسیقی، فن بیان، نورپردازی، نقاشی، معماری و غیره. از این‌رو تئاتر را هنر مادر، در هنرهای نمایشی می‌دانند.

تئاتر به عنوان مجموعه‌ای از هنرها با درون‌مایه‌هایی جهانی در ارتباط با احساسات جامعه، از کالاهای واسطه‌ای فرهنگی مؤثر در جهت می به نگرش‌ها و آینده فرهنگ است. زیرا نگرش؛ شامل نظام ارزیابی ما نسبت به انسان‌ها، مسائل و موضوعات و حتی اشیاء، با موتور «احساس» تغییر می‌کند. هنر و رسانه تئاتر نیز از طریق احساس، شناخت نو و نگرش متفاوت ایجاد می‌کنند. از همین روست که یکی از شاخص‌های مهم سنجش نظام

اجتماعی و فرهنگ عمومی، تماشا و مصرف فرهنگی تئاتر است. از سویی ماناثرین کارکرد تئاتر بازتاب و نمایش مسائل فرهنگ عمومی هر جامعه است. تئاتر به عنوان یک «رسانه» می تواند بازتاب دهنده مسائل جامعه و به عنوان «کالای واسطه‌ای»، جهت دهنده نگرش‌های مخاطبان باشد. از آنجاکه عموم تشریه‌یخته با تئاتر در ارتباط هستند، با بررسی بازتاب فرهنگ عمومی در مجموعه تئاتر یک سال می توان دغدغه‌ها و لایه‌های پنهان‌تری از مسائل جامعه را کشف کرد. از دیگر سو با حرکت کشور به سوی توسعه و گسترش فناوری‌ها، تغییراتی در جامعه و ارزش‌های آن صورت گرفته است که نمود این مسئله را در تئاتر - به عنوان هنری پیشرو با مخاطبان فرهیخته و نخبه - می توان شاهد کرد. بررسی روند آثار هنری به ویژه آثاری با مخاطبان خاص گامی در جهت سیاست‌گذاری بهتر حوزه فرهنگ و فرهنگی دیدن مسائل عمومی جامعه و جای سیاسی دیدن آنان است.

۲. فیلم از دیدگاه هنر اجتماعی «بازنمایی» و از دیدگاه کالاهای فرهنگی «بازتولید» موضوعات و مسائل برخاسته از جامعه است. از این رو، یکی از راه‌های شناخت مسائل اجتماعی در هر جامعه، بررسی و تحلیل محتوای آثار هنری مانند فیلم‌های آن جامعه در دوره زمانی مدنظر است. روشن است که در جوامع با سیاست‌های فرهنگی متمركز، نخبه‌متمركز تا آزاد، آثار هنری مانند فیلم‌ها، بازنمایی و بازتولید متفاوت یکدیگر دارند و هر قدر دوره زمانی مورد بررسی سیاست‌های فرهنگی نامتمرکز و آزادتر باشد، درجه اعتبار فیلم‌ها در بازنمایی و بازتولید بیشتر است. همین نسبت در میزان تعهد و پیشرو بودن تولیدکنندگان آثار هنری با درجه اعتبار آن‌ها در بازنمایی و بازتولید برقرار است.

فیلم با کارکردی فراتر از سینما، کالایی رسانه‌ای است که اوج روابط متقابل صنعت و هنر را به نمایش می‌گذارد. فیلم کالای واسطه‌ای فرهنگی است که انواع الگوهای مصرف آن در شاخص‌های سنجش فرهنگ عمومی مهم محسوب می‌شود. اما فارغ از الگوهای مصرف فیلم در سینما، شبکه‌های نمایش خانگی، جشنواره‌ها و غیره، کارکرد فیلم در بازتاب و بازتولید مسائل اجتماعی و سیاسی است که نقش فیلم را در سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و هدایت فرهنگ عمومی پررنگ می‌کند.

به هر رو، مراد این است که مضامین فیلم‌های هر دوره بازتاب شرایط اجتماعی حاکم بر آن دوره است. به‌ویژه در دیدگاه نظریه‌پردازان بازتاب، برای نفوذ لایه‌های ذهن یک جامعه بررسی و تحلیل فیلم‌هایی که در آن جامعه تولید و نمایش داده می‌شوند؛ ارزشمندند.

شناخت و بررسی گفتمانی ساخته‌شده در آثار هنری می‌تواند نمایشگر مختصات و سخن آن جامعه باشد. درواقع، در سیاست‌های فرهنگی نیمه‌متمرکز و آزاد با هنرمندان، تولیدکنندگانی متعهد، فرهنگ عمومی جوامع فرصت بازنمایی را در آثار هنری می‌یابد و از سوی دیگر تکرار نمایش این آثار می‌تواند «بازتولید ارزش‌ها و نگرش‌ها» در فرهنگ عمومی جامعه باشد. از همین روست که فیلم‌ها با حضور در جشنواره‌های بین‌المللی معرّف فرهنگ‌ها و جوامع می‌شوند و بازتاب شبکه‌های تلویزیون عاملی مؤثر در فرهنگ‌سازی محسوب می‌شوند.

فیلم‌ها محملی هستند برای نفوذ به لایه‌های جامعه. بررسی فیلم‌ها از سویی روشنگر چگونگی تأثیر نیروهای اجتماعی و ایدئولوژیک بر فیلم‌ها است و از سوی دیگر، نحوه تأثیر این فیلم‌ها را بر گفتمان اجتماعی و ایدئولوژیک محیط خود نشان می‌دهند. فیلم‌ها در ساختن فرهنگ نقش مؤثری دارند و به فرهنگ و سبک زندگی شکل می‌دهند.

مقدمه: تئاتر، فیلم و بازنمایی تاریخ اجتماعی | ۱۳

به عبارت دیگر ایدئولوژی غالب جامعه از طریق ایدئولوژی عرضه شده در فیلم‌ها تقویت می‌شود. فیلم‌ها به لحاظ بازنمایی مسائل اجتماعی و بازتولید آن‌ها مهم‌اند.

۳. فیلم‌ها و تئاترها وقتی تولید انبوه می‌شوند و در مسیر اجرا، نمایش و توزیع قرار می‌گیرند؛ ماهیت تجاری نیز پیدا می‌کند و کالای فرهنگی می‌دهند. این کالاهای فرهنگی بر اساس نوع بازنمایی که انجام می‌دهند، هم‌اکنون ده‌ده مسائل اجتماعی‌اند هم جهت ساز. فیلم‌ها و تئاترها با بازنمایی غیبه‌ای، تعمیدی و برساختی، افق‌های متفاوتی را در روایت «تاریخ اجتماعی» - راعم می‌گشایند.

کالاهای فرهنگی از یک بعد می‌توانند متوجه مطالبه‌گری جامعه از یک واقعیت اجتماعی باشند مثلاً «حار تبدیل شدن به یک آسیب اجتماعی است و از بعد دیگر می‌توانند پیش‌بینی کنند که چه آسیب‌های اجتماعی‌ای در حال عادی سازی شدن و در گام بعدی می‌توانند پیشران مسائل نو در جامعه باشند و حتی آینده نگاری کنند. در واقع در اجرا فیلم‌ها و تئاترها، ابزارهای جهت‌سازی‌اند که می‌توانند بر نگرش و عادت‌ها و رفتارها تأثیر بگذارند در حالی که خود نیز بازتاب دهنده این رفتارها هستند. کالاهای فرهنگی هم به عنوان پیشران‌های جهت‌ساز و هم به عنوان سازنده آینده تلقی می‌شوند مثلاً در «باغ آلبالو» چخوف انقلاب آینده را پیش‌بینی یا «سفر سنگ» ساخته مسعود کیمیایی آینده انقلاب ایران پیش‌بینی شده است. نمونه‌های اخیر را می‌توان در دهها مجموعه تلویزیونی هالیوود، مانند میهن، ۲۴ و... یافت که در حکم راهبردنگارهای فرهنگی پیش‌بینی، پیشرانی و آینده نگاری می‌کنند.